strokovni članek

UDK 929 Stele, F.
prejeto: 18. 7. 2002

Sergej Vrišer

dr. umetnostnozgodovinskih znanosti, redni profesor Filozofske fakultete in muzejski svetnik v pokoju,
Cankarjeva 25a, SI-2000 Maribor

France Stelè v ameriški uniformi

IZVLEČEK

Sestavek je namenjen opisu fotografije iz leta 1919, na kateri je dr. France Stelè v krogu čeških legionarjev v Ameriki na poti v domovino. Opisane so uniforme upodobljencev, prav tako pa tudi v ZDA zasnovana zastava z osnutkom grba nastajajoče države SHS, ki pa pozneje ni bil uresničen.

KLJUČNE BESEDE
France Stelè, češki legionarji, zastava, osnutek grba Jugoslavije

SUMMARY

FRANCE STELÈ IN AMERICAN UNIFORM

The contribution describes a photograph from the year 1919, which shows France Stele, PhD, in a group of Czech legionaries in America on the journey to homeland. Described are the uniforms of the portrayed, and as well in the U.S.A. schemed flag with a sketch of the coat of arms of the originating State of Serbs, Croats and Slovenes, which was later not brought to realisation.

KEY WORDS
France Stelè, Czech legionaries, flag, sketch of coat of arms of Yugoslavia

V zborniku Acta historiae artis Slovenica je bil leta 1997 pod naslovom Moje življenje objavljen življenjepis akademika dr. Franceta Steleta, kakor ga je leta 1939 sam napisal za priložnostno predavanje.[1]

Življenjepis nam v sežeti obliki naniza številne postaje Steletovega življenja, ob katerih je zorel v osebnost mednarodno uveljavljenega znanstvenika. Najbrž pa bo marsikoga na svoj način pritegnil tudi itinerar Steletovega vojnega ujetništva, ki ga je v letih 1914/18 preživljal v Rusiji, določneje v Sibiriji. Spoznal je kraje Čita, Novo Nikolajevsk, Marijansk, Semipalatinsk, Tjumen, Taro, Omsk, Krasnojarsk, Jekaterinburg in Vladivostok. V Jekatarinburgu so ga leta 1918 poklicali v Jugoslovansko komisijo pri podružnici češkoslovaškega narodnega sveta, kjer je urejal glasilo Jugoslavjani, ki so ga Čehi izdajali v propagandne namene med Jugoslovani. Zanimiv je Steletov opis pogledov na bodočo jugoslovansko državo, ki so vladali med ujetniki iz jugoslovanskih pokrajin. Komisija, v kateri je sodeloval, se je ogrevala, da naj bo nova država zvezna republika, z zedinjenjem leta 1918 pa so priznali tudi novo kraljevino. Kot pravi, pa je bil jugoslovanski dobrovoljski polk v Tomsku sprva odločno proti takšni ureditvi.

Dobrovoljske enote so se iz Sibirije vračale po različnih poteh. Ker je bil dr. Stelè v tesni navezi s Čehi, je bil med izbranci, ki naj s prvim transportom odpotujejo v domovino. Na povabilo ameriške vlade pa je ta pot peljala najprej preko Amerike. Tako so Čehi odpotovali spomladi 1919 iz Vladivostoka na Japonsko, od tam pa preko Tihega oceana v Združene države, kjer so pristali v kalifornijskem pristanišču San Diego.

Na tem mestu bi s ponavljanjem Steletovega potovanja prekinil in pojasnil, kaj je namen mojega pisanja. Gre za fotografijo iz Steletove posesti, ki je zanimiva z različnih plati.[2]

Posnetek je nastal v Steletovih ameriških dneh, bržkone v San Diegu. "Tu smo ostali 10 dni in se vadili za parado pred predsednikom Wilsonom. Imeli smo pravico nositi orožje in smo pridno zahajali v mesto, kjer so nam tudi Jugoslovani priredili lep sprejem",[3] pripoveduje dr. Stelè. Na fotografiji stoji pred širokim šotorom skupina vojakov, v ozadju pa je videti še druge šotore in gre očitno za vadbišče za omenjeno parado.

Dr. Stelè je v sredini skupine, tretji z leve, težko prepoznaven, saj ima dolgo temno brado. Oblečen je v ameriško uniformo z visokim ovratnikom in žepi, ozkimi hlačami in ovijačami, kot je bila na splošno v rabi v ameriški armadi med prvo svetovno vojno.

Štirje drugi upodobljenci nosijo očitno uniforme češke legije. Posebej razločno so vidni našitki pri uniformirancu na skrajni desni. V legiji so se uveljavile uniforme z mehkimi kapami–čapkami, ki so precej spominjale na kape ruskih revolucionarjev. Na kapah vidne kokarde so bile v češkoslovaških narodnih barvah. Suknjiči častnikov so bili ukrojeni po vzorcu civilnih oblek, nosili so jih s srajco in kravato, častniške oznake pa so bile na levem rokavu blizu spodnjega roba in na nadlaktu v obliki ščitka s srebrnimi ali zlatimi progami. Da gre na naši sliki za Čehoslovaka, nas prepriča prav ta ščitek. Podobne oznake so nosili tudi v jugoslovanskem polku Matije Gubca v Tomsku, le da so bile proge poševne in ne prelomljene kot pri Čehih. Omeniti velja tudi častniške pasove z naramniki po angleškem vzorcu, tako imenovani Sam Browne sistem, ki je nakazoval tendence po modernem vojaškem oblačenju.[4]

Tretja posebnost na fotografiji je zastava v rokah moža, ki se rokuje z dr. Steletom. Na verjetno svetlo modri podlagi je v sredini ovalna stilizacija novega jugoslovanskega grba, sestavljenega iz osnov srbskega, slovenskega (kranjskega) in hrvaškega grba. Nadrobnejših podatkov o nastanku te zastave nisem iskal, osnutek zanjo je nastal v Ameriki, kjer so jo tudi prvič razvili.

Zdi se mi pa primerno, da navedem podatke, ki jih okoli nastajanja jugoslovanske zastave navaja dr. Jovan Čižmić.[5] V zvezi s formiranjem nove države Jugoslavije je bilo med pripadniki "troimenega naroda", kot so imenovali Srbe, Hrvate in Slovence, precej prerekanja tudi okoli nove zastave. Za pomemben dan so ameriški Jugoslovani šteli 4. julij 1918, ko naj bi jih v Washingtonu prvič uradno sprejel predsednik Wilson, ob tej priložnosti pa naj bi tudi prvič razvili jugoslovansko zastavo.

Čižmić nadalje omenja, da je bila proslava 4. julija za Jugoslovane velik dogodek. Nekaj tisoč ljudi je na Agricultural Groundu prisostvovalo razvitju zastave, med gosti so bili hči T. G. Masaryka, predstavniki vojaštva in politike ter mnogih društev. Nekaj sto Jugoslovanov je nato korakalo v sprevodu, v katerem so bile narodne noše, sokoli, 4 otroci pa so dvignili novo zastavo. Med udeleženci je bil tudi član Jugoslovanskega odbora dr. Bogumil Vošnjak.

1 Stelè, Moje življenje, str. 161-174.
2 Za fotografijo se lepo zahvaljujem kolegu akademiku dr. Emilijanu Cevcu.
3 Stelè, Moje življenje, str. 170.
4 *Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912-1936*, str. 749-789; *Vojenske dejiny Československa 1918-1939-1945, III in IV*, Praha 1987 in 1988.
5 Čižmić, *Jugoslovenski iseljenički pokret u SAD*, str. 213-288.

Dr. Francè Stelè (tretji z leve) s češkoslovaškimi legionarji v Ameriki leta 1919. Zastavonoša ob njem z novo jugoslovansko zastavo.

Ameriški sokoli z novo jugoslovansko zastavo v Clevelandu leta 1918.

Za razvitje nove zastave naj bi imel največ zaslug Ljuba Mihailović, ki je pohvalil ZDA kot deželo, "ki nas ščiti" in tako dalje. Po Čižmićevem mnenju pa Mihailovićev govor ni bil po volji srbski vladi, prav tako tudi ne zamisel o jugoslovanski zastavi. Mihailović je dal zastavo izobesiti na srbskem poslaništvu, a jo je moral na zahtevo Srbov umakniti. Še več, zadeva z zastavo ga je spravila celo v penzijo, kakor Srbi nasploh niso soglašali z jugoslovanskim gibanjem v ZDA.

Bržkone bi se dalo o ameriški zastavi dognati še precej več, vendar to že ne sodi v obseg komentarja te fotografije. Dr. Stelè je še zapisal: "Na določen dan so nas zbrali pred Kapitolom, odkoder smo ob navdušenih vzklikih korakali v plohi skozi mesto pred Belo hišo, kjer smo bili oficirji predstavljeni predsedniku Wilsonu, ki se je Čehom v imenu Amerike zahvalil."[6] Kmalu zatem je sledila pot v Evropo in domov. Stelè še omenja, da je njegova "čudna uniforma" v Ljubljani vzbudila precej pozornosti, prav tako njegova dolga brada, ki pa se je je kmalu znebil. Kakor sem že omenil, sem s sestavkom želel odstreti le zgovornost fotografije, epizodo iz življenja pomembne slovenske kulturne osebnosti in del dogajanja okoli nastanka naše nekdanje državnosti.

6 Stelè, Moje življenje, str. 171.

LITERATURA

Čižmić, I.: *Jugoslovenski iseljenički pokret u SAD i stvaranje Jugoslovenske države 1918*. Zagreb : Sveučilište u Zagrebu – Institut za hrvatsku povijest (Monografije; 5), Zagreb 1974.

Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912-1936. Ljubljana, Maribor : samozal. Sreskih organizacij Saveza ratnih dobrovoljaca Kraljevine Jugoslavije, 1936.

Stelè, France: Moje življenje. *Acta historiae artis Slovenicae 2*, 1997, str. 161-174.

Vojenske dejiny Československa 1918-1939-1945, III in IV. Praha : Naše vojsko, 1987 in 1988.

Mirt, Vinko: Nekaj o zgodovini zastav. *Glas Korotana 9*, Celovec 1984, str. 7-52.

Vrišer, Sergej: *Uniforme v zgodovini : Slovenija in sosednje dežele*. Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete : Partizanska knjiga, 1987.

ZUSAMMENFASSUNG

France Stelè in amerikanischer Uniform

Der Beitrag widmet sich der Beschreibung einer Photographie aus dem Jahre 1919, auf dem Dr. France Stelè im Kreise tschechischer Legionäre auf ihrem Wege von Amerika in die Heimat abgebildet ist. Es werden die Uniformen der abgebildeten Personen vorgestellt sowie die in Amerika konzipierte Fahne mit einem Entwurf des Wappens des entstehenden Staates der Serben, Kroaten und Slowenen, das aber später nicht verwendet wurde.